

Леська Лілія Пятроўна

кандыдат філалагічных навук,
дацэнт кафедры беларускай
і замежнай літаратуры
Беларускі дзяржаўны педагогічны
ўніверсітэт імя Максіма Танка
г. Мінск, Беларусь

Liliya Leska

PhD in Philology, Associate Professor
of the Department of Belarusian
and Foreign Literature
Belarusian State Pedagogical University
named after Maxim Tank
Minsk, Belarus
leska.l5@yandex.ru

**МАДЫФІКАЦЫІ АРХЕТЫПОВАГА ВОБРАЗА КУЛЬТУРНАГА ГЕРОЯ
Ў ТВОРАХ ЯДВІГІНА Ш.**

**MODIFICATIONS OF THE CULTURAL HERO ARCHETYPICAL IMAGE
IN THE WORKS OF YADVIGIN SH.**

У артыкуле вызначана форма аўтарскай міфалагізацыі: актуалізацыя архетыповага вобраза культурнага героя; абазначаны два шляхі яе рэалізацыі: міфапаэтычная інтэрпрэтацыя міфалагічных уяўленняў пра культурнага героя як татэмнага продка ў апавяданнях “Заморскі звер”, “Падласенькі”, “Бярозка” і трансфармацыя вобраза гаспадара як міфапаэтычнага інварыянта вобраза культурнага героя (апавяданне “Тамашыха”, “Раман Золата”).

Заўважана сумеснае існаванне вобраза культурнага героя і трыкстэра, міфапаэтычны дыяпазон якога ўтрымлівае ў сабе рысы камічнасці, дзівацтва і дэманічнасці (раман “Золата”, апавяданне “Заморскі звер”).

Адметным момантам літаратурнай міфалагізацыі Ядвігіна Ш. з’яўляюцца мадыфікацыі ўніверсальнага архетыповага вобраза культурнага героя як выяўленага сродку міфапаэтычнай аксіялогіі пісьменніка.

К л ю ч а в ы я с л о в ы: Ядвігін Ш.; міфапаэтычны; інтэрпрэтацыя; трансфармацыя; мадыфікацыя; архетып; культурны герой; трыкстэр.

The article defines the form of the author’s mythologization: actualization of the archetypal image of a cultural hero; two ways of its realization are outlined: the mythopoetic interpretation of mythological representations of a cultural hero as a totemic ancestor in the stories *Overseas Beast*, *Padlasenki*, *Birch* and the transformation of the image of the host as a mythopoetic invariant of the image of a cultural hero (the story *Tamashikha*, the novel *Gold*).

The joint existence of the image of a cultural hero and a trickster is noted, whose mythopoetic range contains some features of the comical, strange and demonical (the novel *Gold*, the story *Overseas Beast*).

A distinctive feature of the literary mythologization of Yadvigin Sh. is modifications of the universal archetypal image of the cultural hero as a visual means of the writer’s mythopoeic axiology.

Key words: Yadvigin Sh.; mythopoeic; interpretation; transformation; modification; archetype; a cultural hero; trickster.

Мастацкая творчасць Ядвігіна Ш. з'яўляецца своеасаблівым пераходам ад літаратуры XIX ст. да літаратуры XX стагоддзя. Пералом эпох у гісторыі Беларусі, паводле тлумачэння С. Даніленкі, “вызначыўся шэрагам драматычных падзей, якія часта пагражаючы самому існаванню беларускага этнасу, прымушалі яго альбо шукаць дзейсныя адказы на выклікі часу, грунтуючыся на ўжо назапашаным вопыце існавання ў зменлівым свеце, альбо карэнным чынам мяняць саму традыцыйную карціну свету, адаптуючы яе да новых рэалій грамадскага жыцця” [1, с. 5]. У адказ на зменлівасць часу, на сацыякультурныя метамарфозы ў міфапаэтычным свеце Ядвігіна Ш. адбываюцца сімвалічныя ператварэнні архетыповых вобразаў, у прыватнасці, істотна змянілася аблічча культурнага героя.

Даследчык М. Эпштэйн дакладна вызначыў асаблівасці трансфармацыі культурнага героя ў найноўшай заходняй міфалогіі, заўважыўшы, што замест “культурнага героя, які прыносіў людзям даброты цывілізацыі, пачынае дзейнічаць тып «прыродна-аргіястычнага або экзістэнцыяльна-абсурднага героя» (з кананічнага пункту гледжання – антыгероя), які рве пугі цывілізацыі, парушае агульназначныя прадпісанні маралі і розуму (Дыяніс у Ф. Ніцшэ, Эдып у З. Фрэйда, Сізіф у Камю, а таксама міфалагізаваныя вітальныя персанажы Т. Мана і Д. Лорэнса)” [2, с. 224].

Задача дадзенага артыкула – раскрыць новыя мадыфікацыі архетыповага вобраза культурнага героя ў мастацкім свеце Ядвігіна Ш., прасачыць яго асноўныя інтэрпрэтацыі і трансфармацыі, тым самым, асвятліць адметнасць аўтарскай міфалагізацыі.

Актуальнасць дадзенага даследавання абумоўлена разуменнем архетыповага вобраза культурнага героя як універсальнага правобраза, як матрыцы, першасэнсаў, што з вызначанай заканамернасцю паўтараюцца ў новых гістарычных абставінах.

Архетып “культурны герой”, з аднаго боку, знак міфалагічнай даўніны ў творах беларускай літаратуры XIX – пачатку XX ст., а, з другога – аснова для праектавання будучых герояў-упарадкавальнікаў, абаронцаў.

Метадалагічнай асновай для дадзенай працы сталі слушныя заўвагі Д. Нізаміндзінава. Даследчык прадставіў вызначэнне першай формы міфалагізацыі ў літаратуры XX ст. як выкарыстанне традыцыйных міфалагічных вобразаў і сюжэтаў. У межах першай формы, на думку вучонага, выкарыстоўваюцца два шляхі: 1) “інтэрпрэтацыя традыцыйных вобразаў і сюжэтаў (разбурэнне міфалагічных паралелей, актуалізацыя асобных архетыпаў і міфалагем, увядзенне традыцыйнага сюжэта ў нетрадыцыйны кантэкст; 2) трансфармацыя традыцыйных міфалагічных сюжэтаў і вобразаў (асучасніванне, парадыраванне, стварэнне антыміфа, травесціраванне)” [3, с. 31].

Міфапаэтычны аналіз твораў Ядвігіна Ш. закліканы ўзнавіць архаічныя абстрактна-лагічныя схемы, якія свядома або несвядома засвойваліся мастаком і аднаўляліся ў канкрэтных міфапаэтычных мадэлях. Архетыповы вобраз “культурны герой” з’яўляецца дамінантным у міфапаэтычнай сістэме твораў Ядвігіна Ш.

Мадыфікацыі архаічнага вобраза ў мастацкім свеце пісьменніка не сталі прадметам асобнага даследавання, хаця айчынныя літаратуразнаўцы прама або ўскосна звярталіся да разгляду гэтага пытання¹.

Даследчыкі В. Каваленка і А. Лойка звярнулі ўвагу на міфапаэтычны дыяпазон архетыповага вобраза культурнага героя, змест якога вар’іруецца ад трыкстэра (якога ў свой час вядомы рускі міфатэарэтык Е. Меляцінскі назваў “родным братам культурнага героя”) [4, с. 39] да гаспадара як адной з мадыфікацый архаічнага героя.

Айчынны літаратуразнавец В. Каваленка ў манаграфічным даследаванні “Міфа-паэтычныя матывы ў беларускай літаратуры” заўважыў, што Ядвігін Ш. “свядома або несвядома ступае за міфалагічнай традыцыяй” [5, с. 132]. У творах пісьменніка, на думку вучонага, побач з архетыповым вобразам гаспадара (інварыянтам культурнага героя) раўназначнае месца займае дзівак, які ў адрозненне ад прагматычных братоў, што цанілі разлік, меў магчымасць улаўліваць сэрцам незвычайнае, і таму пры сустрэчы з самым таемным і неверагодным ён выходзіць пераможцам” [5, с. 134]. В. Каваленка слухна тлумачыў, што некаторыя дзівацтвы вясковых жыхароў – гэта адыход ад спрадвечнага побыту. Героі Ядвігіна Ш., паводле бачання даследчыка, свядома, аддаюць перавагу ўнутранаму жыццю перад практычным. “Таму і той занятак, які дае герою кавалак хлеба на пражыццё, – асаблівы, іншы, чым у большасці сялян. Часта гэта паляванне, як больш лёгка праца, чым ворыва зямлі, і таму чалавек мае шырэйшую магчымасць на ўнутранае прылучэнне да жыцця прыроды, г.зн. шырэйшую магчымасць развіваць сябе як індывідуальнасць і асобу. Такі дзед Завала з аднайменнай паэмы Ядвігіна Ш. Ён – паляўнічы. Але паляванне для Завалы не самамэта. Не ўсякага сустрэтага звера ён б’е. Для яго галоўная мэта быць у лесе, жыць там, бо лесу аддадзена ўся яго душа. Ён не любіць сваёй гаспадаркі, затое ў лесе ўвесь загараецца ўнутрана” [Там жа]. Гаспадар, паводле трактоўкі В. Каваленкі, – гэта не толькі земляроб, араты, а “натуральны” чалавек, які тонка адчувае прыроду, жыве з “прыродай зліўшыся душой”. Такімі па сваёй “натуры” з’яўляюцца рыбак Родзька (апавяданне “Рыбак Родзька” Я. Баршчэўскага)

¹Нацыянальны міф у мастацкіх творах пісьменніка асвятляўся у працах А. Белай, П. Васючэнкі, В. Каваленкі, А. Лойкі, А. Рагулі, Т. Шамякінай, І. Чырына.

і Павел Кабыцкі – прынёманскі рыбак з аповесці “Хам” Э. Ажэшкі. Тонка і глыбока ўслухоўваецца ў жыццё пушчы і паляўнічы Грышка ў славутай паэме “Паляўнічыя акварэлькі з Палесся” Я. Лучыны.

“Натуральны” чалавек у міфапаэтыцы Ядвігіна Ш. – гэта не адзіная вобразная мадыфікацыя культурнага героя. Сімвалічную, але канцэптуальна важную міфапаэтычную падмену архаічнага героя трыкстэрам заўважыў А. Лойка. Даследчык слушна патлумачыў, што герой з апавядання “Жывы нябожчык” “жывы” Максім вымушаны перад нападзвар’яцелай паняй удаваць нябожчыкам. “Залішняя даверлівасць сялян у невялікіх апавяданнях Ядвігіна Ш. (“Вучоны бык”, “З маленькім білецікам”, “Пазыка”, “Заморскі звер”, “Цырк”) ставіць іх у камічныя сітуацыі, якія ў той ці іншай ступені іх прыніжаюць. З мудрацоў, гаспадароў становішча яны ператвараюцца ў прастакоў, наіўных дзяцей вёскі” [6, с. 293].

Новае аблічча гаспадара, паводле бачання А. Лойкі, выразна праявілася ў “моцным” апавяданні “Тамашыха”, дзе аўтар ўдакладніў: “І вось яна ўжо стала Тамашыхай-гаспадыняй. Бяда толькі, што не было надта над чым гаспадарыць” [6, с. 291]. Безумоўна, літаратуразнавец перакананы, што жаночае гаспадаранне стала няўдалым не па прычыне гендарнай прыналежнасці, а ў выніку нешчаслівага замужжа і цяжкага сацыяльна-эканамічнага становішча ў краіне.

Зыходзячы з вышэйназванага, у айчынным літаратуразнаўстве зроблены першыя спробы разгляду міфапаэтычных трансфармацый культурнага героя ў творах Ядвігіна Ш., якімі сталі *гаспадар, натуральны чалавек, трыкстэр*. Нягледзячы на слушнасць трактовак айчынных вучоных, праблема асэнсавання мадыфікацый архетыпа “культурны герой” у мастацкіх творах Ядвігіна Ш. вымагае больш грунтоўнага даследавання.

У міфапаэтыцы Ядвігіна Ш. маюць месца моманты інтэрпрэтацыі і трансфармацыі міфалагічных уяўленняў аб культурным герою. У мастацкіх тэкстах пісьменніка знайшлі адлюстраванне розныя абліччы культурнага героя (у сінтэтычным адзінстве): як татэмнага продку, як здабытчыка даброт прыроднага і сацыяльнага свету, неабходных для нармальнага існавання, як стваральніка прыродных і культурных аб’ектаў.

Згадкі аб культурным герою – татэмным продку вылучаюцца ў шэрагу апавяданняў Ядвігіна Ш. (“Вучоны бык”, “Заморскі звер”, “Падласенькі”, “Рабы”, “Дачэсныя”, “Варона”, “Бярозка”, “Дуб-дзядуля”), дзе непадзельнасць жывёльнага, расліннага і чалавечага свету па-мастацку інтэрпрэтавана пісьменнікам. Ядвігін Ш. узнавіў моманты татэмізму і антрапамарфізму як важныя ўласцівасці міфалагічнай свядомасці, калі прадставіў чытачу вобраз бацькі (быка) Падласага (апавяданне “Падласенькі”),

які складам думак, разважлівым розумам вельмі падобны да чалавека. Але ў адрозненне ад архаічных міфаў, дзе ператварэнне чалавека ў жывёлу давала яму сілу і магутнасць, у апавяданні Ядвігіна Ш, наадварот, “аблічча быка – гэта знак ніжэйшасці, адкрытае падкрэсліванне жывёльнага пачатку ў жыццёвым ладзе: «З практыкі жыццёвай добра ведаў стары падласы, што цяперашнім часам з бычачым розумам далёка не зойдзеш»” [7, с. 130]. Прыніжанасць, недахоп інтэлектуальных магчымасцей “вялікага чалавека” падкрэсліваецца яго падабенствам да малпы (апавяданне “Заморскі звер”). Дзіўным “заморскім зверам” здаўся сялян Рыгору і Гаўрылу ледзьве не першы чалавек у горадзе.

Яўныя і ўяўныя ператварэнні-прыпадабненні ў апавяданнях Ядвігіна Ш. сталі сведчаннем такіх праблем, як недаступнасць навукі для сялян (апавяданне “Падласенькі”), распад сямейна-родавых адносін, маральная дэградацыя чалавека (апавяданне “Дачэсныя”).

У апавяданні “Дачэсныя” пісьменнік прасачыў, як гаспадарлівая няўдзячнасць ператварыла адданага вартаўніка і абаронцу чалавека – ваўка ў ворага, прагавітага і помслівага драпежніка. Падрабязнае апісанне гэтага ператварэння скіроўвае думкі чытача на роздум аб тым, як жа выправіцца чалавеку, стаць спагадлівым і шчырым. Чалавечая дабрыня патрэбна і гераіні апавядання “Бярозка”, у якім “праводзілася думка аб чалавечай сапсаванасці, жорсткасці. Нават дрэва спарэхнела ад спагады да гора беднай Марыські, а вось людзі не паспачувалі ёй, не дапамаглі” [8, с. 41].

У апавяданні “Бярозка” Ядвігін Ш. зафіксаваў распад чалавечай супольнасці, вызначыў прычыны разбурэння роднасных чалавечых узаемаадносін, галоўнай сярод якіх стала страта сапраўдных каштоўнасных арыенціраў. Нельга не пагадзіцца са слушнай заўвагай І. Чыгрына, што “не матэрыяльны, дакладней, не так матэрыяльны, як маральны бок чалавечага быцця з’яўляецца першапрычынай людскіх трагедый. <...> Чысціня сумлення – тое золата, той грунт, на якім павінен узводзіцца будынак чалавечага шчасця” [8, с. 17].

Ядвігін Ш. – пісьменнік-мысляр – тлумачыць чытачу, што такое сапраўдны скарб, а не нейкі прывідны, ілюзорны, як у апавяданні “Шчаслівая”. Галоўная гераіня гэтага твора Тадора Сухавеіха ўсё жыццё берагла гаршочак, дзе, як пераконваў яе муж Юрка, знаходзяцца скарбы яго бацькі. Гэты гаршочак, у якім нешта звінела, быў адзінай уцехай у жыцці Тадоры. “Як кот з салам, лётала Юрчыха з гаршочкам, каб лепш яго захаваць, урэшце ўпіхнула яго сабе пад сяннік” [8, с. 158]. Памірае Тадорыха шчаслівай: “І заснула Тадорыха, заснула моцна: навекі, па яе збыле-

лым твары было відаць, што ўмірала радасная, шчаслівая – умірала багатая” [8, с. 159]. Юрка дастаў з-пад яе неастылага цела гаршочак, напоўнены металічнымі гузікамі, абрыўкамі газет, разбіў яго аб камень [8, с. 159]. Так разбілася ўяўнае шчасце Тадорыхі. Сапраўдным шчасцем, згодна з аўтарскай канцэпцыяй, з’яўляецца шчырае каханне, сям’я, пабудаваная на ўзаемным пачуцці. Шчасце асобных сем’яў, на думку Ядвігіна Ш., становіцца падмуркам шчаслівага грамадства.

Сям’я, паводле пераканання аўтара, павінна быць андрацэнтрычнай, дзе галоўную ролю выконвае мужчына, а не генацэнтрычнай, дзе своеасаблівым камандзірам выступае жанчына, што нават смешным здаецца і пеўню (апавяданне “Што сказаў певень” (Казка)) [8]. Недахоп цеплыні і сапраўдных пачуццяў ва ўзаемаадносінах сямейнікаў прыводзіць герояў Ядвігіна Ш. да напавар’яцкага стану, што і сталася з Прузынай, дачкой Васіля і Зосі, да самазнішчэння, як адбылося ў сітуацыі з Васілём Дубінскім.

Вобраз Васіля Дубінскага (раман “Золата”) першапачаткова быў заяўлены аўтарам як станоўчы персанаж, добравыхаваны, працавіты, разважлівы. Правільная ўстаноўка героя матывавалася пісьменнікам тым фактам, што гадаваўся Васіль у поўнай сям’і, побач з трыма братамі, меў шчырую сімпатыю да Зосі, узростанне якой “падагравалася” марай аб добрым кавалку зямлі і будучым вольным гаспадаранні. Але такім спадзяваннем не суджана было ажыццявіцца, бо Зося зусім не кахала Васіля. Дзяўчына з дзяцінства не спазнала мацярынскай любові (маці Зосі была цыганкай, выходзілася дзяўчынка толькі бацькам – Міколам Стрончыкам) і была апантана дэманічным пачуццём да Алёксы. Яна фактычна выступіла падбуршчыкам, своеасаблівым трыкстэрам, які перашкодзіў рэалізацыі планаў “культурнага героя” Васіля Дубінскага, што так прагна марыў стаць гаспадаром, стваральнікам гарманічнага жыцця.

Моманты гармоніі, згодна з міфапаэтычнай канцэпцыяй пісьменніка, можна адчуць не толькі дзякуючы каханню – важнай умове зладжанага сямейнага жыцця, цэласнасці роду, добрай гаспадарцы, дагледжанай зямлі (раман “Золата”). Поўным задавальненнем перапаўняецца душа чалавека, захопленнага любімым заняткам, але і такога высокага запалу не перажываюць героі Ядвігіна Ш. Аўтар заўважае, што Мікола Стрончык не толькі дрэнны гаспадар, ён і бондар не па закліку душы, а дзеля практычных патрэб. Міколу Стрончыка (раман “Золата” Ядвігіна Ш.) ніяк нельга параўнаць з майстрам з апавядання “Бондар” М. Гарэцкага. У мастацкіх творах Ядвігіна Ш. адсутнічаюць вобразы сапраўдных майстроў. Няма тут той шчырай урачыстасці і перажыванняў, якія перажывае майстар-бондар

у апавяданні М. Гарэцкага. Мэтай жыцця Данілы (апавяданне “Бондар” М. Гарэцкага) былі не заробкі, а сама праца-творчасць, калі ён працаваў, то забываў аб усім на свеце. І калі Даніла атрымаў заказ ад пані, ён думаў, што нарэшце па-сапраўднаму ацэняць яго майстэрства, а калі гэтага не адбылося, чалавек загінуў. Герой славурых “Малахітавай шкатулкі” і “Гаспадыні меднай гары” П. Бажова, уральскі рабочы, таксама становіцца сапраўдным майстрам, стваральнікам, які імкнецца да поўнай дасканаласці, і не дасягнуўшы яе, знікае.

Архетыповая сітуацыя самазнішчэння або разбурэння/знішчэння майстрам уласнага стварэння, сэнсу свайго жыцця раскрываецца на прыкладзе герояў М. Гарэцкага, П. Бажова. Так, падкрэслівалася праблема маральнай адказнасці майстра за лёс свету. Ідэя “высокага” майстэрства як рэалізацыя ў жыцці чалавека ўсіх яго таемных планаў і задум, як здзяйсненне духоўных патэнцый не знаходзіць увасаблення ў рамане “Золата” Ядвігіна Ш. Майстар у міфапаэтычным свеце пісьменніка застаецца толькі рамеснікам, а не таленавітым мастаком, далёкім ад меркантильнасці і блізкім да маральнага абсалюту, якім ён намалёваны ў творах М. Багдановіча (апавяданне “Аб іконніку і залатару”), М. Гарэцкага (апавяданне “Бондар”), М. Гоголя¹ (зборнік “Вечары на хутары ля Дзіканькі), М. Ляскова (апавяданне “Ляўша”), М. Булгакава (раман “Майстар і Маргарыта”). У рамане “Золата” Ядвігіна Ш. толькі гіпатэтычна згадваецца духоўная выключнасць майстра-сталяра, чалавека добрага, таму што гэта ён дае апошні прытулак беднай Прузыне².

Вобраз майстра як мадыфікацыя архетыповага вобраза культурнага героя ў рамане “Золата” мае толькі эскізнае, гіпатэтычнае напаўненне, паўнакроўнае існаванне ён атрымае ў творах М. Багдановіча, М. Гарэцкага.

Такім чынам, аналіз мастацкіх тэкстаў Ядвігіна Ш. дае магчымасць вылучыць зыходную матрыцу, міфатэктанічны ўзровень, універсальны архетыповы вобраз культурнага героя. Разгляд яго мадыфікацый прыводзіць да высновы, што міфатворчы шлях Ядвігіна Ш. у значнай ступені ўзнаўляе на свой лад “антагенетычны” шлях трансфармацыі архетыпаў ад міфа да апавядання і да рамана; звужае касмічнае да сацыяльнага (апавяданні “Дачэсныя”, “Заморскі звер”) і індывідуальнага і адначасова фіксуе распад “эпічнай” агульнасці людзей (апавяданне “Бярозка”), адчужэнне асобы, прадстаўленай на канечным этапе ў вобразе маленькага чалавека (раман “Золата”).

¹У зборніку “Вечары на хутары ля Дзіканькі” – каваль Вакула быў не толькі добрым кавалем, але і славіўся як мастак-жывапісец.

²Ядвігін Ш. удакладняе: “Прыцягнулася – от, як цягаюцца па свеце дурныя, звар’яцелыя людзі: іх ніхто не пытае, скуль і чаго, сталяр з ласкі, абы мела які прытулак, пусціў яе ў пустую лазню” [7, с. 13].

ЛІТАРАТУРА

1. *Даніленка, С. І.* Спецыфіка адлюстравання сацыяльных стэрэатыпаў ў творах пісьменнікаў XIX–XX стст. : манаграфія / С. І. Даніленка. – Магілёў : МДУ імя А. А. Куляшова, 2007. – 258 с.
2. *Эпштейн, М.* Мифологизм в литературе XX в. / М. Эпштейн // Литературный энциклопедический словарь ; под общ ред. В. М. Кожевникова, П. А. Николаева. – М. : Совет. энцикл., 1987. – 751 с.
3. *Низаминддинов, Д. Н.* Мифологическая культура / Д. Н. Низаминддинов. – М. : Гелиос, 1993. – 48 с.
4. *Мелетинский, Е. М.* О литературных архетипах / Е. М. Мелетинский. – М. : Рос. гос. гуманитар. ун-т, 1994. – 133 с. – (Чтения по истории и теории культуры; вып. 4).
5. *Каваленка, В. А.* Міфа-паэтычныя матывы ў беларускай літаратуры / В. А. Каваленка ; рэд. І. Я. Навуменка. – Мінск : Навука і тэхніка, 1981. – 320 с.
6. *Лойка, А. А.* Гісторыя беларускай літаратуры: дакастрычніцкі перыяд : падручнік : у 2 ч. / А. А. Лойка. – 2-е выд., дап. – Мінск : Выш. шк., 1989. – Ч. 1. – 319 с.
7. *Ядвігін, Ш.* Выбраныя творы / Ш. Ядвігін ; уклад. і камент. Кастуся Цвіркi ; прадм. Івана Саверчанкі. – Мінск : Беларуская навука, 2023. – 524 с.
8. *Чыгрын, І. П.* Станаўленне беларускай прозы і фальклор: дакастрычніцкі перыяд / І. П. Чыгрын. – Мінск : Выш. шк., 1971. – 165 с.

Поступила в редакцию 15.04.2024